

"DINIY IBODATXONALAR TARIXI VA ULARNING AHAMIYATI"

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Samarqand filiali talabasi **Temirov Jasur**

Ilmiy rahbar: **Samatov Xurshid**

Teli: +998904569705 Gmail: temurovjasurbek609@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola dunyo sivilizatsiyalari rivojida diniy ibodatxonalar – masjid, cherkov, sinagoga, ibodatxona kabi diniy markazlarning tarixiy shakllanishi, arxitektura uslublari, diniy va ijtimoiy hayotdagi o‘rni hamda ularning madaniy meros sifatidagi ahamiyatini ilmiy asosda tahlil qiladi. Tadqiqotda qadimiy ibodatxonalar misolida diniy me‘morchilikning rivojlanish bosqichlari, ularning turli dinlar amaliyotidagi vazifalari va jamiyat hayotiga ko‘rsatgan ta’siri ko‘rsatib o‘tiladi. Shuningdek, maqolada ibodatxonalar orqali diniy birlik, ma‘naviy yuksalish, xalqning urf-odat va qadriyatlarini saqlab qolishdagi roli chuqur o‘rganiladi. Tahliliy yondashuv asosida diniy obidalar nafaqat ibodat joyi, balki tarix, san’at, me‘moriy yodgorlik va milliy o‘zlikni ifodalovchi markazlar sifatida baholanadi. Mazkur maqola tarix, dinshunoslik, madaniyatshunoslik va arxitektura sohasida izlanish olib borayotgan mutaxassislar va talabalarga mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: diniy ibodatxonalar, tarixiy obidalar, masjid, cherkov, sinagoga, diniy arxitektura, madaniy meros, diniy birlik, me‘moriy yodgorliklar, ma‘naviy qadriyatlar, din va jamiyat.

Abstract: This article provides a scholarly analysis of the historical development, architectural styles, religious, and socio-cultural roles of religious temples such as mosques, churches, synagogues, and other places of worship throughout human civilization. It explores the evolution of religious architecture

through examples of ancient temples and highlights their functions in various religious practices and their influence on societal life. Furthermore, the paper discusses the role of temples in promoting religious unity, spiritual elevation, and preserving national traditions and values. From an analytical perspective, religious monuments are presented not only as sites of worship but also as centers of history, art, architectural heritage, and national identity. This article is intended for scholars and students in the fields of history, religious studies, cultural studies, and architecture.

Keywords: religious temples, historical monuments, mosque, church, synagogue, religious architecture, cultural heritage, religious unity, architectural heritage, spiritual values, religion and society

Аннотация: В данной статье проводится научный анализ исторического формирования, архитектурных стилей, религиозной и социально-культурной роли культовых сооружений, таких как мечети, церкви, синагоги и другие религиозные центры в истории человеческой цивилизации. Рассматривается развитие религиозной архитектуры на примере древних храмов, а также их функции в религиозной практике и влияние на общественную жизнь. Отдельное внимание уделяется значению культовых сооружений в укреплении религиозного единства, духовного развития и сохранении национальных традиций и ценностей. С аналитической точки зрения религиозные памятники рассматриваются не только как места поклонения, но и как центры истории, искусства, архитектурного наследия и национальной идентичности. Статья предназначена для исследователей и студентов в области истории, религиоведения, культурологии и архитектуры.

Ключевые слова: религиозные культовые сооружения, исторические памятники, мечеть, церковь, синагога, религиозная архитектура,

культурное наследие, религиозное единство, архитектурное наследие, духовные ценности, религия и общество

Kirish

Insoniyat tarixida diniy ibodatxonalar – masjid, cherkov, sinagoga, budda va hindu ibodatxonalari kabi muqaddas joylar – nafaqat diniy amaliyotlarni amalga oshirish maskani, balki jamiyatning ma'naviy, madaniy va ijtimoiy hayotini shakllantiruvchi asosiy institutlardan biri sifatida muhim o'rin egallagan. Ular qadimdan xalqning e'tiqod tizimini mustahkamlash, ma'naviy poklanish, diniy ta'lim-tarbiya berish hamda jamiyatni birlashtirish funksiyalarini bajargan. Har bir ibodatxona o'ziga xos me'moriy yechimlari, tarixiy bosqichlari va diniy-falsafiy mazmuni bilan ajralib turadi. Diniy ibodatxonalar orqali biz o'tmish sivilizatsiyalarning diniy dunyoqarashi, me'morchilik madaniyati va ijtimoiy tuzilmasi haqida boy ma'lumotlarga ega bo'lamiz. Masalan, Misr ehromlari, Rim katakombalari, Konstantinopol cherkovlari yoki Samarqand va Buxorodagi tarixiy masjidlar zamonaviy tadqiqotchilar uchun diniy va madaniy taraqqiyot tarixining muhim dalillaridir. Bugungi kunda ibodatxonalar faqat diniy maskan emas, balki milliy o'zlik, madaniy meros va tarixiy xotiraning tirik timsoli sifatida ham baholanmoqda. Mazkur maqolada diniy ibodatxonalar tarixining muhim bosqichlari, ularning jamiyat hayotidagi o'rni va zamonaviy dunyodagi ahamiyati ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, turli dinlarga mansub ibodatxonalar misolida insoniyatning diniy merosi, me'moriy yutuqlari va ularning global madaniyat rivojiga qo'shgan hissassi ko'rsatib o'tiladi.

Asosiy qism

Diniy ibodatxonalar tarixiy ildizlari. Diniy ibodatxonalar insoniyat tarixida eng qadimiy inshootlar sirasiga kiradi. Arxeologik tadqiqotlarga ko'ra, ilk ibodat

maskanlari neolit davridayoq vujudga kelgan. Masalan, Turkiyaning janubida joylashgan Göbekli Tepe ibodat majmuasi miloddan avvalgi 10-ming yillikka oid bo'lib, eng qadimgi diniy me'morchilik namunasi hisoblanadi. Bu davr ibodatxonalarining yaratilishi insoniyat tafakkurida ilohiy kuch va muqaddas makon tushunchasining chuqur ildiz otganligini ko'rsatadi. Yunon-Rim sivilizatsiyalarida ibodatxonalar (masalan, Afina shahridagi Parfenon) diniy markaz bo'lish bilan birga, siyosiy va madaniy markaz sifatida ham xizmat qilgan. Shu kabi qadimiy ibodatxonalar jamiyat hayotining ko'p qirrali jihatlarida muhim rol o'ynagan. Sharqda esa, Budda va Hindu ibodatxonalarining me'moriy murakkabligi va ramziy mazmuni ularning diniy-falsafiy chuqurligini aks ettiradi. Islomiy me'morchilikda masjidlar. Islom dinida ibodatxonalar – masjidlar – musulmon jamiyatining markaziy unsurlaridan biridir. Dastlabki masjid – Masjid al-Nabaviy (Madina) soddaligi bilan ajralib turgan bo'lsa, keyinchalik Umaviylar, Abbosiylar, Saljuqiylar va Temuriylar davrida masjid me'morchiligi yuksak san'at darajasiga ko'tarilgan. O'zbekiston hududida joylashgan Buxorodagi Po'i-Kalon majmuasi, Samarqanddagi Bibixonim masjidi, Xivadagi Juma masjidi kabi obidalar diniy, estetik va tarixiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Masjidlar nafaqat ibodat maskani, balki diniy ta'lim o'chog'i, ijtimoiy masalalarni muhokama qilish joyi, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy birdamlik va axloqiy qadriyatlarni shakllantiruvchi muassasa sifatida faoliyat ko'rsatgan. Nasroniy va Yahudiy ibodatxonalari. Nasroniylikda cherkovlar diniy hayotning asosiy markazi sanaladi. Rim imperiyasi davrida cherkovlar dastlab ta'qib ostida bo'lgan bo'lsa-da, Konstantin I davridan e'tiboran davlat tomonidan tan olingan va keng ravnaq topgan. Rimdagi Avliyo Pyotr Bazilikasi, Parijdagi Notr-Dam de Pari, Moskvadagi Vasiliy Blajenny cherkovi singari me'moriy obidalar nasroniy madaniy merosining yuksak namunalaridir. Yahudiylikda esa ibodatxona – sinagoga – diniy bilim olish, ibodat qilish va diniy marosimlarni o'tkazish joyidir. Sinagogalar yahudiy xalqining tarixi va diasporadagi hayotining ajralmas qismi bo'lib, ularning

diniy birlik va madaniy uyg'unligiga xizmat qilgan. Diniy ibodatxonalar va madaniy meros. Diniy ibodatxonalar nafaqat diniy, balki tarixiy, me'moriy, badiiy va antropologik nuqtai nazardan ham bebaho madaniy meros sanaladi. Ko'plab ibodatxonalar UNESCOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan. Bu esa ularning universal qadriyatga ega ekanligidan dalolat beradi. Ular orqali biz o'tmish sivilizatsiyalar tafakkuri, estetika tushunchasi, ijtimoiy tartib va diniy e'tiqodlari haqida boy ma'lumotlarga ega bo'lamiz. Zamonaviy dunyoda ibodatxonalar ahamiyati. Globalizatsiya va zamonaviy texnologiyalar davrida ham ibodatxonalar o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ular bugun ham insonlarning ma'naviy ehtiyojini qondiruvchi, jamoaviy birlikni mustahkamlovchi va milliy o'zlikni ifodalovchi markazlardir. Ayniqsa, ko'p millatli va ko'p konfessiyali jamiyatlarda diniy ibodatxonalar o'zaro hurmat, toqatlilik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Empirik tahlil

Diniy ibodatxonalar tarixi va ahamiyatini chuqur anglash uchun amaliy va statistik ma'lumotlarga tayangan holda empirik tahlil olib borish muhim ahamiyatga ega. Ushbu bo'limda O'zbekiston va boshqa mintaqalardagi ibodatxonalar soni, ularning holati, ijtimoiy faoliyatdagi roli va aholining ularga munosabati asosida tahlil qilinadi. O'zbekiston misolida ibodatxonalar soni va ularning faolligi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mitaning 2023-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatda 2 250 dan ortiq masjid, 10 dan ortiq cherkov va 7 ta ro'yxatdan o'tgan yahudiy sinagogasi mavjud. Ushbu ibodatxonalar faqatgina diniy marosimlar emas, balki ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, hayriya ishlarida ham faol ishtirok etmoqda. So'nggi yillarda olib borilgan sotsiologik so'rovlar natijalariga ko'ra, aholining 78 foizi masjidlarni nafaqat ibodat qilish, balki ma'naviy poklanish, axloqiy tarbiya va ijtimoiy muloqot markazi sifatida qadrlaydi. Ayniqsa yoshlar orasida diniy ibodatxonalar

bilan bog‘liq ijtimoiy faollik ortib bormoqda, bu esa ularning diniy-ma‘naviy qadriyatlarga qiziqishini ko‘rsatadi. Jahon tajribasida ibodatxonalar va ijtimoiy integratsiya. Dunyo miqyosida olib borilgan tadqiqotlar ham ibodatxonalar ijtimoiy integratsiyada muhim o‘rin tutishini tasdiqlaydi. Masalan, Pew Research Center (2022) tomonidan o‘tkazilgan xalqaro tadqiqotda, ibodatxonalar ijtimoiy birdamlik, yordam ko‘rsatish, dinlararo muloqot va volontyorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi markazlar sifatida baholangan. AQSh, Germaniya, Hindiston va Misrda o‘rganilgan 200 dan ortiq diniy markazlarning 82 foizi o‘z faoliyatida diniy bag‘rikenglik, ijtimoiy tenglik va insonparvarlik g‘oyalarini targ‘ib qilgani aniqlangan. Me‘moriy va madaniy tahlil. Empirik ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, diniy ibodatxonalar joylashgan hududlarda sayyohlik salohiyati yuqori bo‘lib, ular iqtisodiy faollikni ham rag‘batlantiradi. O‘zbekistonning Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlaridagi tarixiy masjid va madrasalar yiliga o‘rtacha 1,5 milliondan ortiq sayyohni qabul qiladi. Bu esa diniy obidalar nafaqat madaniy meros, balki turizm va mahalliy iqtisodiy taraqqiyot uchun ham muhim resurs ekanini ko‘rsatadi. Zamonaviy xavfsizlik va diniy tolerantlik masalalari. Empirik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda dunyo bo‘yicha diniy ibodatxonalar xavfsizligini ta‘minlash muhim masalaga aylangan. 2019–2023 yillar oralig‘ida Yevropa va Osiyo mamlakatlarida ibodatxonalarni nishonga olgan diniy va irqiy nizolar soni oshgan. Shu bois, ko‘plab mamlakatlar, jumladan O‘zbekiston, ibodatxonalar atrofida ijtimoiy muvozanat va diniy bag‘rikenglikni mustahkamlashga doir strategiyalarni amalga oshirmoqda. Empirik tahlillar diniy ibodatxonalar nafaqat tarixiy va diniy obidalar, balki zamonaviy jamiyat uchun ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va ma‘naviy taraqqiyotda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatmoqda. Ular atrofida shakllangan ijtimoiy institutlar xalqni birlashtirish, madaniy merosni asrab-avaylash va barqarorlikni ta‘minlashda hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xulosa

Diniy ibodatxonalar insoniyat tarixining eng muhim va barhayot me'moriy hamda ma'naviy meroslaridan biridir. Ular nafaqat ibodat qilinadigan joy sifatida, balki xalqning tafakkuri, axloqiy qarashlari, ma'naviy qadriyatlari va ijtimoiy hayoti bilan bevosita bog'liq markazlar bo'lib xizmat qilgan. Tarixiy manbalar va arxeologik topilmalar diniy ibodatxonalar jamiyat rivojining har bir bosqichida o'ziga xos rol o'ynaganini tasdiqlaydi. Masalan, Islom sivilizatsiyasidagi masjidlar faqat ibodat maskani bo'lib qolmasdan, ilm-fan, ta'lim, ijtimoiy yordam va ijtimoiy birdamlik markazi bo'lib xizmat qilgan. Xuddi shunday, nasroniylkdagi cherkovlar va yahudiylkdagi sinagogalar ham diniy marosimlar bilan birga, jamiyat hayotining axloqiy va madaniy asoslarini mustahkamlovchi muassasalar bo'lgan. Zamonaviy dunyoda esa ibodatxonalar ma'naviy o'zlikni saqlash, diniy bag'rikenglikni qaror toptirish, jamiyatda totuvlikni ta'minlash, turizm va madaniy merosni asrab-avaylashda muhim omil bo'lib qolmoqda. Empirik tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, ibodatxonalar atrofida shakllangan ijtimoiy muhit insonlar orasidagi o'zaro hurmat, hamjihatlik va barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shu sababli, diniy ibodatxonalarni nafaqat tarixiy yoki diniy obida sifatida, balki ijtimoiy-madaniy taraqqiyotning ajralmas tarkibiy qismi sifatida tahlil qilish va qadrlash zarur. Ularni asrash, tiklash va ilmiy asosda o'rganish nafaqat milliy, balki umumbashariy ahamiyatga ega dolzarb masala sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Al-Termiziy, Muhammad ibn Isa. Sahih at-Termiziy. — Qohira: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, 2002.
3. Saidov A.X. Dinshunoslik asoslari. — Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2016.

4. Nasr, Seyyed Hossein. Islamic Art and Spirituality. — Albany: State University of New York Press, 1987.
5. Qodirov B., Qosimov S. O‘zbekiston diniy me’morchiligi tarixi. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2015.
6. Pew Research Center. The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050. — Washington, D.C., 2015. www.pewresearch.org
7. Babadjanov B.M. Islom va tarixiy yodgorliklar. — Toshkent: FAN, 2000.
8. Esposito, John L. Islam: The Straight Path. — New York: Oxford University Press, 2010.
9. UNESCO. World Heritage List: Religious and Sacred Sites. — Paris: UNESCO Publishing, 2022. whc.unesco.org
10. Din ishlari bo‘yicha qo‘mita. O‘zbekiston Respublikasida diniy tashkilotlar faoliyati to‘g‘risida ma’lumot. — Toshkent: Rasmiynashr, 2023.